[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

تحلیل مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان

روح اله رضایی*/ لیلا صفا**

تاریخ دریافت مقاله: 1391/07/18
تاریخ پذیرش مقاله: 1391/11/29

چکیده

با توجه به اهمیت توسعه روستایی در فرایند توسعه ملی کشور، در سال‌های اخیر شیوه‌ها و رویکردهای متفاوتی جهت دستیابی به اهداف توسعه روستایی مورد توجه قرار گرفته است که یکی از مهم‌ترین آن‌ها اجرای طرح‌های هادی روستایی می‌باشد. علیرغم اهداف و برنامه‌های اولیه این طرح‌ها جهت توسعه روستاها در مناطق مختلف کشور، به نظر می‌رسد که در عمل تهیه و اجرای آن‌ها با مشکلات متعددی در ابعاد مختلف روبه‌رو شده است، به نحوی که اثربخشی و کارایی این طرح‌ها تا حدود زیادی کاهش یافته است. از این‌رو پرسش اصلی پژوهش حاضر این بود که در حال حاضر چه مشکلاتی فرا روی اجرای طرح‌های هادی در مناطق روستایی وجود دارند. با توجه به اهمیت مسئله، تحقیق توصیفی- همبستگی حاضر با هدف بررسی و تحلیل مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان صورت پذیرفت. جامعه آماری این پژوهش را کلیه سرپرستان خانوارهای روستایی در تمامی روستاهای بالای 100 خانوار در شهرستان زنجان که طرح هادی تا پایان سال 1389 در آن‌ها اجرا و تکمیل شده است، تشکیل می‌دادند (N=8748) که با توجه به جدول کرجسی- مورگان، 370 نفر از آنان از طریق روش نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی با انتساب متناسب انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده گردید. روایی محتوایی پرسشنامه با نظر پانلی از متخصصان مورد تأیید قرار گرفت. به منظور تعیین قابلیت اعتماد ابزار تحقیق پیش‌آزمون انجام شد که مقدار آلفای کرونباخ محاسبه شده برای مقیاس‌های اصلی پرسشنامه بالاتر از 0/75 بود. داده‌های گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزارهای $SPSS_{Win19}$ و $LISREL_{8.5}$ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. به منظور شناسایی عامل‌های مرتبط با سازه "مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان" از تحلیل عاملی اکتشافی و برای بررسی شاخص برازش نیکویی مدل تحقیق از تحلیل عاملی تاییدی استفاده شد. نتایج به‌دست آمده از تحلیل عاملی اکتشافی حاکی از آن بود که پنج عامل مدیریتی- برنامه‌ریزی، زیست محیطی، فیزیکی، دانشی- اطلاعاتی و فنی در حدود 67/73 درصد از واریانس کل مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان را تبیین می‌نمایند. همچنین یافته‌های تحلیل عاملی تاییدی نیز نشان داد که پنج عامل اشاره شده تا حدود زیادی ابعاد مستقل و مجزای سازه مشکلات اجرای طرح هادی در منطقه مورد مطالعه را اندازه‌گیری می‌نمایند.

واژگان کلیدی: طرح هادی روستایی، مشکلات، شهرستان زنجان.

* استادیار، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه زنجان. rohollahrezaei@yahoo.com
** دانشجوی دکتری، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه تهران.

- اعتبار این طرح از طرف معاونت پژوهشی دانشگاه زنجان تأمین گردیده است که بدین وسیله از مساعدت و همکاری آن معاونت محترم تشکر و قدردانی می‌نماید.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

مقدمه

در زمینه مطالعات روستایی نظریه‌ها و دیدگاه‌های مختلفی ارائه شده است که چهار نوع آن‌ها از عمومیت بیشتری برخوردار می‌باشند: دیدگاه اکولوژیک، دیدگاه کالبدی (فیزیکی)، دیدگاه مرکزیت یا بررسی مناسبات بیرونی و در نهایت دیدگاه کارکردی (آمار و صمیمی شارمی، 1388: 44). بر مبنای دیدگاه کالبدی، منابع طبیعی و انسانی بدون تجهیز و فراهم نمودن بسترها و زیرساخت‌های لازم جهت استفاده از آن‌ها، نمی‌توانند عاملی در فرایند توسعه باشند و یا در فرایند توسعه روستایی مورد استفاده قرار گیرند؛ این زیرساخت‌ها شامل طرح‌های عمران روستایی می‌شوند که تأثیر دوگانه‌ای بر توسعه منابع انسانی و فراهم ساختن فضای مناسب برای جذب و نگاهداشت آن از یک سو و فراهم نمودن بستر مورد نیاز برای تسهیل تولید اقتصادی و فعالیت‌های توسعه‌ای از سوی دیگر دارند (پژوهشکده سوانح طبیعی، 1388: 147). در این زمینه یکی از مهم‌ترین برنامه‌هایی که در مسیر برنامه‌ریزی‌های توسعه روستایی پس از پیروزی انقلاب اسلامی در حوزه طرح‌های توسعه کالبدی روستاها مورد توجه قرار گرفته است، طرح هادی روستایی می‌باشد که با هدف اصلی فراهم نمودن بستر تجدید حیات و هدایت روستا با در نظر گرفتن جنبه‌های فیزیکی، اجتماعی و اقتصادی طراحی و انجام گرفته است (مولائی هشجین، 1386: 106).

بررسی ساختار شرح خدمات طرح هادی روستایی حاکی از آن است که این طرح همانند اغلب طرح‌های کالبدی (شهری و منطقه‌ای) به پیروی از نظریه اصلاحی کینزی و با اتکای بر جبرگرایی فیزیکی[1] از طریق اصلاح کالبدی در صدد تأثیرگذاری بر رفتارها و امور غیر کالبدی است (پژوهشکده سوانح طبیعی، 1388: 141). متأثر از تئوری اشاره شده، فرایند برنامه‌ریزی و طراحی در طرح هادی نشات گرفته از رویکرد کلاسیک یا به عبارتی برنامه‌ریزی و طراحی جامع روستایی است که از ویژگی‌های مهم آن می‌توان به مواردی همچون تأکید بر توسعه فنون برنامه‌ریزی شهری، برنامه‌ریزی از بالا به پایین، عقلایی بودن برنامه‌ریزی و تأکید بر فنون و متخصصان، توجه به سخت‌افزار، توجه به اصول مشترک مکان‌ها و ارایه الگوی همسان، نگاه تنها به واژه توسعه (تک نسخه‌ای بودن الگوها) و غیره اشاره داشت (عزیزپور و حسینی حاصل، 1387: 44). با توجه به ویژگی‌های اشاره شده و ناقص بودن شرح خدمات طرح‌های هادی روستایی، نتایج مطالعات مختلف حاکی از آن است که در عمل اجرای این طرح‌ها در مناطق روستایی مختلف کشور با مشکلات متعددی روبرو شده است (کلانتری و خواجه شاهکوهی، 1381: 185؛ فزونی اردکانی و حیاتی، 1390: 1؛ مبارک، 1390: 1) و در نتیجه به شکل مناسبی نتوانسته است تغییرات مثبت پیش‌بینی شده در روستاها را ایجاد نماید، به طوری که هنوز بیشتر شاخص‌های توسعه در روستاهای کشور در سطح مطلوبی قرار ندارند (عزیزپور و حسینی حاصل، 1387: 151- 153).

اجرای طرح هادی روستایی در استان زنجان همزمان با سایر استان‌ها از اواخر دهه 1360 آغاز گردید و طی این مدت به ویژه در دو دهه اخیر شمار زیادی از طرح‌های هادی برای مناطق روستایی مختلف استان تهیه شده و برخی از آن‌ها به مرحله اجرا در آمده است. در حال حاضر بر اساس آمار موجود تا پایان سال 1390، نسبت روستاهای بالای 100 خانوار دارای طرح هادی به کل روستاهای بالای 100 خانوار استان در حدود 52/81 درصد می‌باشد. همچنین طبق قانون ساماندهی و حمایت از تولید و عرضه مسکن، مقرر شده است که در استان

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

زنجان طرح هادی در تمامی روستاهای بالای 20 خانوار اجرایی شود. به هر حال، با وجود برنامه‌ریزی‌های صورت گرفته برای عملیاتی نمودن طرح هادی در سطح بیشتر روستاهای استان زنجان، بررسی‌های اولیه در این زمینه حاکی از وجود مشکلات متعدد در فرایند تهیه و اجرای این طرح در بیشتر روستاها می‌باشد، به نحوی که بخش عمده‌ای از اهداف این طرح‌ها محقق نشده است (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان زنجان، 1390: 34). از این‌رو، با توجه به مطالب اشاره شده، پرسش‌های اصلی مطالعه حاضر شامل موارد زیر بودند:

1. اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان با چه مشکلاتی در ابعاد مختلف زیست محیطی، فیزیکی، فنی، مدیریتی- برنامه‌ریزی و دانشی- اطلاعاتی مواجه بوده است؟

2. از میان ابعاد مختلف اشاره شده، به ترتیب اولویت، مهم‌ترین مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان کدامند؟

مبانی نظری

بسیاری از محققان و صاحبنظران، حوزه فعالیت در حیطه توسعه روستایی را شامل پنج بعد اساسی مدیریت منابع طبیعی، امور زیربنایی و توسعه فیزیکی روستاها، مدیریت منابع انسانی، توسعه کشاورزی و توسعه فعالیت‌های غیرکشاورزی در نظر گرفته‌اند (Gibson *et al.*, 2010: 238) که در میان آن‌ها همانطور که لیو (2007) تأکید دارد فراهم ساختن امکانات و زیرساخت‌های مختلف و بهسازی و توسعه سکونتگاه‌های روستایی، یکی از مؤلفه‌های مهم برنامه‌ریزی توسعه روستایی به‌شمار می‌رود (Liu, 2007: 564) که می‌تواند زمینه را برای توسعه روستاها در سایر ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فراهم سازد (مولائی هشجین، 1386: 106). با در نظر گرفتن اهمیت موضوع، طرح هادی روستایی با هدف اصلی ارتقای سطح کیفی ساختار کالبدی و فیزیکی مناطق روستایی و در نتیجه بهبود وضعیت اجتماعی- اقتصادی آن‌ها و در نهایت دستیابی به توسعه روستاها در سطح کشور به اجرا در آمد. در واقع، طرح هادی مهم ترین سند رسمی و قانونی توسعه و عمران مناطق روستایی و راهبرد اساسی برای دستیابی به توسعه روستایی محسوب می‌شود (پژوهشکده سوانح طبیعی، 1388: 141). به‌طور کلی، مبنای تعریف طرح هادی روستایی طرح‌های روانبخشی است که با هدف بهسازی و اصلاح شبکه معابر روستایی تهیه و اجرا می‌شد؛ از این‌رو، شرح خدمات طرح هادی روستایی متأثر از تجربه طرح روانبخشی با رویکردی کاملاً فیزیکی تهیه گردید. این شرح خدمات اگر چه تا به امروز در سال‌های مختلف مورد اصلاح قرار گرفته است، ولی نگاه حاکم بر آن تغییر چندانی نداشته است (عزیزپور و حسینی حاصل، 1387: 44). با توجه به مطالب اشاره شده، در یک تعریف جامع می‌توان طرح هادی روستایی را به‌عنوان طرحی در نظر گرفت که ضمن ساماندهی و اصلاح بافت موجود، میزان و مکان گسترش آتی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل مسکونی، تولیدی، تجاری و کشاورزی و نیز توسعه تأسیسات و تجهیزات و نیازمندی‌های عمومی روستایی را بر حسب مورد در قالب مصوبات طرح‌های ساماندهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح‌های جامع ناحیه‌ای مشخص می‌نماید (فزونی اردکانی و حیاتی، 1390: 2). بر اساس تعریف ارایه شده، این طرح در صدد دستیابی به ایجاد زمینه توسعه و عمران روستاها با توجه به شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی، تأمین عادلانه امکانات، هدایت وضعیت فیزیکی روستا، ارائه تسهیلات بهبود مسکن و خدمات زیست محیطی و عمومی، ارتقای وضعیت اقتصادی روستا، بهبود کیفیت بافت روستا، ایجاد

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

تناسب منطقی بین جمعیت و عملکردهای مختلف مسکونی، تولیدی و خدماتی مورد نیاز در محیط روستا، کنترل و نظارت بر روند توسعه کالبدی روستا، ایجاد زمینه کاهش خطر سوانح و ایجاد بستر لازم جهت صدور سند مالکیت املاک در بافت مسکونی روستا است (مولائی هشجین، 1386: 113). در قالب طرح هادی روستایی پروژه‌های عمرانی- کالبدی مختلفی در سطح روستاها اجرا می‌شوند که برخی از مهم‌ترین آن‌ها شامل احداث و اصلاح پیاده‌روها و شبکه معابر و میادین، توسعه فضای سبز، اصلاح و پوشش انهار و کانال‌های آب داخل روستا، احداث و تکمیل سیل‌بند و سیل برگردان، آماده‌سازی اراضی پیش‌بینی شده برای گسترش آتی روستا، احداث و تکمیل شبکه دفع فاضلاب و غیره می‌شوند (عزیزپور و حسینی حاصل، 1387: 43).

در خصوص فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی، مراحل اصلی به همراه گام‌های فرعی مرتبط با هر یک از مراحل در (ن1) نشان داده شده است. همانطور که در (ن 1) آمده است پس از تهیه و تصویب طرح و ابلاغ آن از سوی استانداری به فرمانداری و مسؤلین محلی، طرح هادی روستایی وارد مرحله اجرایی می‌شود. در این مرحله، نقشه پیشنهادی کاربری اراضی و ضوابط و مقررات طرح هادی به عنوان سند معتبر قانونی و راهنمای عمل مسؤلین ذیربط جهت توسعه آتی روستا محسوب می‌گردد و صدور هر گونه مجوز ساخت و ساز طبق طرح هادی مصوب صورت می‌گیرد (مرکز مطالعات و خدمات تخصصی شهری و روستایی، 1385: 18).

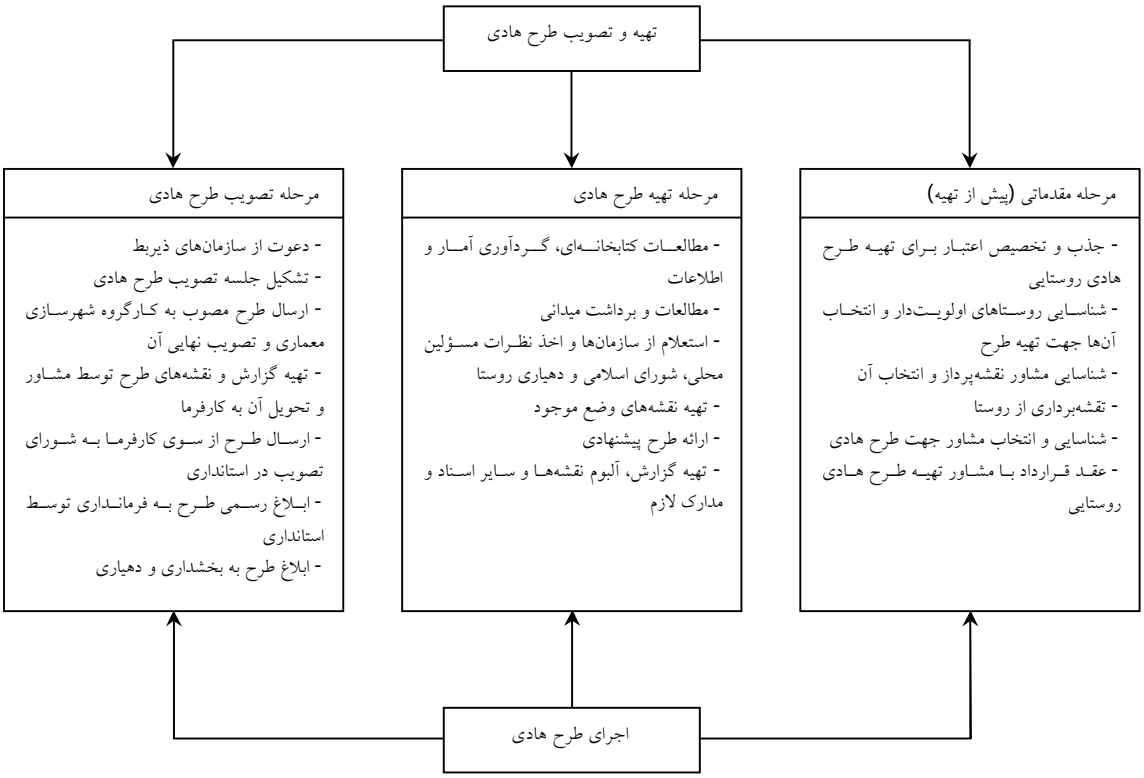

ن1. فرایند تهیه، تصویب و اجرای طرح هادی روستایی.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

به هر حال، با توجه به مشخصه‌های بارز طرح هادی روستایی از جمله سابقه نسبتاً طولانی تهیه و اجرای آن‌ها، ارتباط مستقیم این طرح با روستاها و تأثیرگذاری آن بر ابعاد مختلف توسعه جوامع روستایی (رضوانی، 1390: 170)، در سال‌های اخیر این طرح در سطح کشور برای شمار زیادی از روستاها تهیه و اجرا شده است (آمار و صمیمی شارمی، 1388: 45)، به نحوی که بنیاد مسکن انقلاب اسلامی از سال 1368 تا پایان سال 1389 در حدود 24899 طرح تهیه و 9912 طرح را در سطح روستاهای کشور اجرا کرده است (عزیزپور و همکاران، 1390: 73).

با در نظر گرفتن اهداف طرح هادی روستایی و تأکید عمده آن بر اصلاح و بهسازی ساختار فیزیکی و کالبدی روستاها، اجرای این طرح توانسته است فرصت‌های ارزشمندی را برای عرصه‌های روستایی فراهم سازد که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به استفاده از پتانسیل‌ها و توانمندی‌های مشارکتی در جامعه محلی، کنترل و کاهش مهاجرت، پویایی نهادهای محلی (پژوهشکده سوانح طبیعی، 1388: 229- 231)، فراهم شدن بستر تهیه و اجرای سایر طرح‌ها، هدایت گسترش کالبدی روستا، تأثیرگذاری بر محرومیت‌زدایی روستایی، آگاه‌سازی و توانمندسازی روستاییان و تقویت و سازماندهی مشارکت مردمی، ارتقای برخی سکونتگاه‌های روستایی به شهر و سایر موارد اشاره داشت (عزیزپور و حسینی حاصل، 1387: 51- 52). هر چند، همانطور که قبلاً نیز بیان شد به دلیل پیروی از نظریه اصلاحی کینزی و ناقص بودن شرح خدمات آن، در عمل اجرای طرح‌های هادی در بسیاری از مناطق روستایی کشور با مشکلات مختلفی مواجه شد که در بخش بعدی به مرور و تبیین برخی از مهم‌ترین این مشکلات بر اساس نتایج مطالعات تجربی پرداخته شده است.

پیشینه تحقیق

کلانتری و خواجه شاهکوهی (1381) در مطالعه خود مشکلات و موانع اجرایی طرح‌های بهسازی و کالبدی روستایی از نظر سرپرستان خانوارهای روستایی در شهرستان گرگان را مورد بررسی قرار داده‌اند. یافته‌های تحقیق نشان داد که بین متغیرهای آگاهی، مشارکت و رضایت افراد با میزان مشکلات اجرایی طرح‌های بهسازی، رابطه منفی در سطح 99 درصد وجود دارد. نتایج تحلیل رگرسیون نیز حاکی از آن بود که 76 درصد از واریانس مشکلات اجرایی طرح‌های بهسازی در روستاهای مورد مطالعه به تخریب منازل و تعریض معابر، عدم مشارکت مردم، کمبود وام جهت پرداخت به واحدهای خسارت دیده، طولانی شدن زمان اجرای طرح، بی‌توجهی به نیاز روستاییان، نیمه تمام رها شدن کارها و مشکل مدیریت در اجرا مربوط می‌شود (کلانتری و خواجه شاهکوهی، 1381: 185). در مطالعه دیگری، مظفر و همکاران (1387) برخی از مهم‌ترین مشکلات اجرای طرح‌های هادی در مناطق روستایی را در قالب موارد زیر مورد توجه قرار داده‌اند: 1. در تهیه طرح‌ها، به بخش محیطی و زیست محیطی به‌صورت تفصیلی و کاربردی پرداخته نشده است؛ 2. اثرات پروژه‌های پیشنهادی بر محیط روستاها، اغلب در زمان طراحی پیش‌بینی نشده و پس از اجرا نیز مورد فراموشی قرار می‌گیرند؛ 3. مشارکت ندادن روستاییان به هنگام تهیه طرح‌ها، غفلت مشاوران و مجریان از ظرایف محیط طبیعی روستاها را به همراه داشته است؛ 4. ضعف مدیریت در حفاظت از دستاوردهای فیزیکی طرح هادی (اعم از جدول، کانیو، آسفالت، مسیل و غیره) و عدم توجه به سازوکارهای لازم در این زمینه، سبب آسیب دیدگی شدید و گاه از میان رفتن این دستاوردها شده است (مظفر و همکاران، 1387: 21). عزیزپور و حسینی

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

حاصل (1387) در بررسی روند تحولات کالبدی کشور با تأکید بر طرح هادی روستایی دریافتند که ناهماهنگی در قوانین و تشکیلات روستایی، حاکمیت نگرش کالبدی، عدم وجود ارتباط عمودی بین طرح هادی و طرح‌های فرادست، فقدان مبانی اندیشه‌ای و ضعف زمینه‌های شناختی، کمبود منابع مالی برای اجرای طرح‌ها، عدم انعطاف‌پذیری طرح، انطباق ضعیف طرح با نیازهای ذینفعان و فقدان اطلاع‌رسانی مناسب، مهمترین مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی مختلف کشور می‌باشند (عزیزپور و حسینی حاصل، 1387: 42). کریمی آذری و شمسی یوسفی (1388) در مطالعه خود مهم‌ترین مشکلات فراروی اجرای طرح‌های هادی روستایی را شامل دو دسته مشکلات کالبدی (از قبیل نامناسب بودن وضعیت معابر، نامناسب بودن وضعیت دفع آب‌های سطحی، سیمای نامناسب بدنه‌ها و فرسوده بودن ساختمان‌های روستا، نبود امکانات تفریحی و ورزشی در سطح روستا و عدم رسیدگی و توجه به بافت‌های ارزشمند و فرهنگی روستا) و مشکلات ناشی از مهاجرت افراد محلی در روستاهای حوزه نفوذ طرح هادی در نظر گرفته‌اند (کریمی آذری و شمسی یوسفی، 1388: 1). فزونی اردکانی و حیاتی (1390) در پژوهش خود به ارزیابی و نقد طرح هادی روستایی در سپیدان فارس پرداخته‌اند. براساس یافته‌های تحقیق برخی از مهم‌ترین مشکلات اجرای طرح هادی در منطقه مورد مطالعه شامل محدودیت بودجه و اعتبارات اجرایی، مشارکت پایین افراد محلی برای پرداخت سهم خودیاری، ناشناخته بودن اهمیت طرح برای روستاییان، اجرای غیر اصولی و ناقص طرح‌ها توسط پیمانکاران و نبود نظارت مؤثر از سوی سازمان‌های ذیربط، بی‌تجربگی و تخصص پایین برخی از پیمانکاران، عدم انجام نیازسنجی از روستاییان، ناهماهنگی طرح هادی با طرح‌های فرادست، نامرغوب بودن مصالح ساختمانی استفاده شده برای ساخت سکونتگاه‌ها، ناهماهنگی و عدم همکاری ارگان‌های دولتی و خصوصی برای اجرای طرح و از بین رفتن بافت سنتی روستا بودند (فزونی اردکانی و حیاتی، 1390: 1). در تحقیق دیگری، مبارک (1390) در ارزشیابی اثرات کالبدی- فضایی اجرای طرح‌های هادی در روستای پیرکندی شهرستان خوی به این نتیجه رسید که مدیریت ضعیف در ارائه وام‌ها برای تخریب واحدهای مسکونی، رها کردن کار اجرایی به صورت نیمه تمام، دفع نامناسب آب‌های سطحی در پیاده‌روها، عدم کانال‌کشی و آسفالت‌ریزی کامل کوچه‌ها و خیابان‌ها، واگذاری همزمان اراضی مسکونی به چند نفر، توسعه نامتقارن بافت روستا، عدم نظرخواهی از روستاییان و مشارکت پایین آن‌ها در مراحل مختلف تهیه و اجرای طرح هادی روستایی، از مهم‌ترین موانع اجرای طرح‌های هادی در روستای پیرکندی می‌باشند (مبارک، 1390: 1). رضائی و همکاران (1391) در مطالعه خود بر روی بررسی مشکلات زیست محیطی اجرای طرح هادی در روستای سرین دیزج در شهرستان اسکو متمرکز شده‌اند. بر اساس نتایج به‌دست آمده مشخص شد که مهم‌ترین مشکلات زیست محیطی ناشی از اجرای طرح هادی روستایی در روستای سرین دیزج به ترتیب اولویت شامل آسیب دیدن گونه‌های جانوری و گیاهی در محدوده اجرای طرح‌ها، فرسودگی و تخریب چشم اندازهای طبیعی، گسترش آلودگی زیست محیطی به ویژه هوا به دلیل عدم مکان‌یابی مناسب دفع زباله‌ها و پسماندها در روستا، آسیب رساندن به منابع آبی روستا و جاری شدن آب‌های سطحی در برخی از بخش‌های روستا و از بین بردن خاک در محدوده اجرای طرح‌ها بودند (رضائی و همکاران، 1391: 1). سیفرید و بوجوروا (2011) در مطالعه خود در خصوص مشکلات و چالش‌های دستیابی به توسعه

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

روستایی، وجود مشکلات مالی و پایین بودن سطح آگاهی و شناخت روستاییان در خصوص طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی را به عنوان مهم‌ترین چالش‌های توسعه کالبدی- فیزیکی روستا در نظر گرفته‌اند (Siegfried and Budjurova, 2011: 112). در مطالعه دیگری، لانگ و همکاران (2012) در ارزیابی توسعه کالبدی در مناطق روستایی چین، مهم‌ترین مشکلات و موانع اجرای طرح‌های توسعه کالبدی- فیزیکی را شامل ضعف در سیاستگذاری دولتی و نبود انگیزه‌های کافی برای توسعه عمرانی روستاها، تقلید از طرح‌های شهری و از بین رفتن بافت سنتی روستاها، کمبود منابع مالی جهت اجرای طرح‌ها و پروژه‌های توسعه کالبدی، عدم توجه کافی به توسعه مناطق روستایی و تأکید بیش از حد بر صنعتی‌سازی و شهرنشینی، سنتی بودن کشاورزی و شکاف درآمدی بین مناطق روستایی و شهری و پراکندگی مناطق روستایی و موقعیت جغرافیایی آن‌ها دانسته‌اند (Long *et al.*, 2012: 1096- 9). شیجی و همکاران (2012) در مطالعه‌ای به بررسی نقش اصلاحات زیرساختی- فیزیکی در دستیابی به توسعه متوازن نواحی روستایی- شهری پرداخته‌اند. براساس نتایج تحقیق مشخص شد که ایجاد و توسعه اصلاحات زیرساختی نقش بسیار مهمی در دستیابی به توسعه هماهنگ اجتماعی- اقتصادی بین مناطق روستایی و شهری دارد.

با توجه به یافته‌های پژوهش، ضعف مدیریتی و نبود اعتبارات کافی و عدم حمایت مالی از روستاییان برای ایجاد اصلاحات، ایجاد مسایل زیست محیطی و آسیب رساندن به طبیعت در روستا، وجود برخی مشکلات فنی در اجرای طرح‌ها، مشارکت پایین افراد محلی در برخی مناطق و آشنایی پایین دست‌اندرکاران طرح‌ها با شرایط اجتماعی- فرهنگی مناطق روستایی، از مهم‌ترین مشکلات اجرای اصلاحات زیرساختی- فیزیکی می‌باشند که سبب کاهش اثربخشی فعالیت‌ها می‌شوند (Shijie *et al.*, 2012: 1114- 8).

الگوی مفهومی پژوهش

با توجه به اینکه این تحقیق از نوع پژوهش‌های استقرایی و اکتشافی محسوب می‌شود، بر اساس مرور گسترده ادبیات نظری و پژوهش‌های گذشته و مؤلفه‌ها و نشانگرهای ارائه شده در این مطالعات، فهرستی جامع از متغیرها و نشانگرهای مرتبط با مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی تدوین شد. فهرست اولیه نشانگرهای کیفی و نظری بر اساس قرابت و همگنی مفهومی و محتوایی در قالب پنج دسته مشکلات زیست محیطی، فیزیکی، فنی، مدیریتی- برنامه‌ریزی و دانشی- اطلاعاتی دسته‌بندی شده و بر مبنای آن الگوی مفهومی پژوهش ترسیم گردید (ن 2).

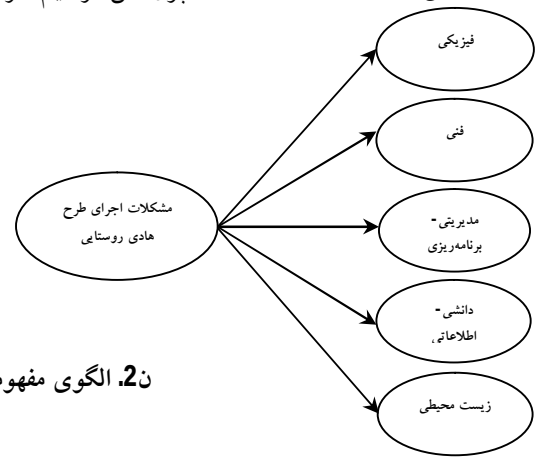

ن2. الگوی مفهومی پژوهش.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

مواد و روش‌ها

تحقیق حاضر از لحاظ میزان و درجه کنترل متغیرها، غیرآزمایشی و توصیفی، از نظر نحوه گردآوری داده‌ها، میدانی و در نهایت به لحاظ قابلیت تعمیم یافته‌ها، از نوع پیمایشی محسوب می‌شود. جامعه آماری این پژوهش را تمامی سرپرستان خانوارهای روستایی در کلیه روستاهای بالای 100 خانوار در شهرستان زنجان (شامل 34 روستا در سه بخش مرکزی، زنجان‌رود و قره‌پشتلو) که طرح هادی روستایی تا پایان سال 1389 در آن‌ها اجرا و تکمیل شده است، تشکیل می‌دادند (N=8748) که با توجه به جدول کرجسی- مورگان، 370 نفر از آنان به‌عنوان نمونه آماری برای انجام تحقیق و پاسخگویی به پرسش‌های پژوهش انتخاب شدند. برای دستیابی به نمونه‌ها و تکمیل پرسشنامه‌ها، از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با انتساب متناسب بهره گرفته شد که پس از محاسبه، تعداد نمونه‌ها به شرح (ج1) به هر یک از روستاها اختصاص یافت. در وهله بعد، با مراجعه به چارچوب نمونه، تعداد پاسخگویان مورد نظر در هر یک از طبقات به‌صورت تصادفی انتخاب شده و سپس به گردآوری داده‌های مورد نیاز از طریق تکمیل پرسشنامه‌ها مبادرت به عمل آمد.

بخش	نام روستا	تعداد خانوار	تعداد نمونه‌های اختصاص یافته	بخش	نام روستا	تعداد خانوار	تعداد نمونه‌های اختصاص یافته
مرکزی	دیزج آباد	927	39	مرکزی	پایین کوه	141	6
	آق کند	400	17		مروارید	118	5
	اژدهاتو	364	15		امام	101	4
	چورزق	363	15	زنجان‌رود	قره بوته	701	30
	قلتوق	324	14		رجعین	462	20
	امین آباد	259	11		مشمپا	288	12
	آزادسفلی	246	10		مهرآباد	196	8
	یامچی	233	10		حصار	194	8
	سهله	213	9		بزوشا	172	7
	اسفجین	202	9		کزبر	172	7
	گل تپه	191	8		رضا آباد	125	5
	تلخاب	187	8		نیک‌پی	122	5
	بیناب	172	7		چهره آباد	107	5
	دیزج بالا	166	7	قره‌پشتلو	سهرین	603	26
	چیر	165	7		مشکین	286	12
	دو اسب	154	7		قشلاق	135	6
	حاج ارش	149	6		تکمه داش	110	5
تعداد کل جامعه آماری= 8748 خانوار تعداد کل نمونه‌های اختصاص یافته= 370 سرپرست خانوار							

ج1. تعداد کل روستاهای مورد مطالعه و نمونه‌های اختصاص یافته به هر یک از آن‌ها.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش پرسشنامه بود که از دو بخش مشخصه‌های فردی و حرفه‌ای پاسخگویان و پرسش‌های مرتبط با ارزیابی مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی (شامل 25 متغیر) تشکیل شده بود. بر مبنای مدل مفهومی پژوهش، 25 متغیر مورد مطالعه به شرح (ج2) به هر یک از پنج عامل اشاره شده در مدل مفهومی پژوهش اختصاص یافت. برای سنجش هر یک از این متغیرها در قالب پنج بخش اشاره شده در پرسشنامه، از طیف لیکرت 5 سطحی (از خیلی کم= 1 تا خیلی زیاد= 5) استفاده گردید. روایی محتوایی پرسشنامه با نظر اعضای هیئت علمی دانشگاه زنجان و برخی کارشناسان بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان زنجان مورد تأیید قرار گرفت. برای تعیین اعتبار سازه‌ای ابزار تحقیق از روش تحلیل عاملی استفاده شد. در این زمینه، نستات (Karimi *et al.*, 2011: 642) برای ارزیابی اعتبار سازه‌ای مراحل زیر پیشنهاد داده است: 1. انجام دادن تحلیل عاملی اکتشافی به‌منظور مشخص کردن عامل‌های اساسی، 2. تصمیم‌گیری در مورد تعداد عامل‌های مورد نیاز برای تبیین متغیرهای مشاهده شده، 3. چرخش عامل‌ها و کنار گذاشتن متغیرهایی که روابط ضعیفی با عوامل استخراج شده دارند یا بیش از یک عامل را معرفی می‌کنند، و 4. تحلیل عاملی تأییدی گویه‌های باقیمانده به‌منظور تأیید ساختار نظری ابزار تحقیق و نیکویی برازش آن با داده‌های مشاهده شده همچنین در این تحقیق برای تعیین پایایی و همسانی درونی گویه‌های پرسشنامه از آلفای کرونباخ استفاده شد که مقدار آن برای بخش‌های اصلی پرسشنامه بالاتر از 0/75 بود (ج2).

بخش‌ها	علامت اختصاری	متغیرهای مرتبط با هر یک از بخش‌ها	میزان آلفای کرونباخ
فنی	TECHN	وجود نقایص فنی در طراحی و اجرای طرح (TECHN1)، نامرغوب بودن مصالح ساختمانی بکاربرده شده در ساخت و ساز مساکن (TECHN2)، کیفیت پایین ساخت و سازهای روستایی به ویژه از نظر توجه به اصول مقاوم‌سازی (TECHN3)	0/76
فیزیکی	PHYSIC	ایجاد گسستگی در بافت و سیمای روستا (PHYSIC1)، از بین رفتن بافت سنتی روستا و افزایش الگوی معماری شبه شهری (PHYSIC2)، ناهماهنگی الگوهای پیشنهادی ساخت و ساز مساکن با معماری بومی و اقلیم منطقه (PHYSIC3) و تغییر کاربری اراضی روستا از کشاورزی به مسکونی (PHYSIC4)	0/83
دانشی- اطلاعاتی	INFO	عدم آشنایی مدیران، پیمانکاران و مشاوران طرح‌ها با محیط‌های روستایی (INFO1)، عدم ارایه آموزش‌های لازم به پیمانکاران و مدیران اجرایی طرح به منظور آشنایی آنان با محیط و فرهنگ مناطق روستایی (INFO2)، پایین بودن سطح آگاهی و شناخت مردم محلی از طرح هادی روستایی و اهداف آن (INFO3)، نبود برنامه‌های آگاهی‌سازی و اطلاع‌رسانی کافی به منظور دادن اطلاعات لازم به روستاییان در مورد طرح (INFO4) و آشنایی کم دهیاران با ضوابط و مقررات طرح (INFO5)	0/81
زیست محیطی	ENVIR	عدم توجه جدی به مسایل زیست محیطی در قالب طرح و نبود آیین نامه‌ها و ضوابط مشخص در این خصوص (ENVIR1)، آسیب دیدن گونه‌های جانوری و گیاهی در محدوده اجرای طرح‌ها (ENVIR2)، ایجاد مسایل زیست محیطی در روستا همچون تخریب چشم اندازهای طبیعی، گسترش آلودگی‌های زیست محیطی (ENVIR3)، ایجاد تغییرات منفی در توپوگرافی روستا به ویژه ایجاد فرسایش خاک (ENVIR4)، تغییر مسیر شبکه آبراهه‌های طبیعی در روستا (ENVIR5) و بی‌توجهی به تفاوت‌های مکانی و تنوع زیست محیطی در روستاهای محدوده اجرای طرح‌ها (ENVIR6)	0/85
مدیریتی- برنامه‌ریزی	MANAGE	عدم مشارکت روستاییان در فرایند مدیریت طرح‌ها بویژه در سطوح طراحی و تدوین برنامه‌ها (MANAGE1)، عدم تخصیص اعتبار و منابع مالی کافی متناسب با هزینه‌های لازم برای اجرای طرح (MANAGE2)، زمان‌بر بودن و وجود موانع اداری برای دریافت پروانه ساخت و مجوز (MANAGE3)، عدم تناسب طرح با نیازهای و مسایل اصلی روستاییان (MANAGE4)، طولانی شدن اجرای طرح و نداشتن برنامه زمانی مشخص برای آن (MANAGE5)، ناهماهنگی و عدم همکاری نهادها و سازمان‌های دولتی مختلف با افراد محلی برای کمک به اجرای طرح (MANAGE6)، عدم انعطاف طرح‌ها برای ایجاد تغییرات جزیی در آن با توجه به شرایط مناطق روستایی مختلف (MANAGE7)	0/89

ج2. بخش‌های اصلی پرسشنامه همراه با میزان آلفای کرونباخ محاسبه شده برای هر یک از آن‌ها.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای $SPSS_{Win19}$ و $LISREL_{8.5}$ در قالب تحلیل عاملی اکتشافی و مدل‌سازی معادلات ساختاری (تحلیل عاملی تأییدی) انجام گرفت. لازم به ذکر است که مدل‌سازی معادلات ساختاری، فن مدل‌سازی آماری است که فنون دیگری مثل رگرسیون چندمتغیره، تجزیه تحلیل عاملی، تجزیه و تحلیل مسیر را در بر می‌گیرد و تمرکز اصلی آن بر روی متغیرهای پنهان (سازه) است که توسط شاخص‌های اندازه‌پذیر و متغیرهای آشکار یا نشانگرها تعریف می‌شوند. با استفاده از این روش می‌توان روابط علت و معلولی میان متغیرهایی که به‌طور مستقیم قابل مشاهده نیستند را با توجه به خطاها استنتاج نموده و میزان همبستگی و شدت اثرگذاری هر یک را بر دیگری مورد مطالعه قرار داد (Bentler and Weeks, 1980: 292). مدل‌سازی معادلات ساختاری شامل دو قسمت مدل اندازه‌گیری و مدل ساختاری می‌شود؛ در مدل اندازه‌گیری مشخص می‌شود که چگونه متغیرهای مکنون بر حسب متغیرهای قابل مشاهده مورد سنجش قرار می‌گیرند و اعتبار و روایی آن‌ها به چه میزان است. در قسمت دوم، مدل ساختاری روابط علی بین متغیرهای نهانی را مشخص می‌کند و اثرات علی و میزان واریانس تبیین شده را شرح می‌دهد (Temme *et al.*, 2002: 112). در تحقیق حاضر با توجه به هدف و محدوده موضوعی پژوهش، به ارائه مدل اندازه‌گیری پرداخته شده است.

یافته‌ها و بحث

تحلیل عاملی اکتشافی

به‌منظور دسته‌بندی "مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان" و تعیین مقدار واریانس تبیین شده توسط هر کدام از متغیرها در قالب عامل‌های دسته‌بندی شده، از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد. بر اساس نتایج تحقیق، معناداری آزمون بارتلت در سطح اطمینان 99 درصد و مقدار مناسب KMO، حاکی از همبستگی و مناسبت متغیرهای مورد نظر برای انجام تحلیل عاملی بود (ج3).

مجموعه مورد تحلیل	مقدارKMO	مقدار بارتلت	سطح معنی‌داری
مشکلات اجرای طرح هادی روستایی	0/856	1113/007	0/000

ج3. مقدار KMO و آزمون بارتلت و سطح معناداری آن.

برای استخراج عامل‌ها، از معیار مقدار ویژه استفاده گردید و عامل‌هایی مد نظر قرار گرفت که مقدار ویژه آن‌ها از یک بزرگتر بود. نتایج به‌دست آمده از تحلیل عاملی در (ج4) آورده شده است. همانطور که از نتایج پیداست به طور کلی پنج عامل استخراج شده توانسته‌اند در حدود 67/73 درصد از واریانس کل سازه "مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان" را تبیین نمایند که در این میان عامل نخست یعنی "مدیریتی- برنامه‌ریزی" با مقدار ویژه 4/391، بیشترین میزان واریانس (یعنی 19/89 درصد) را به خود اختصاص داده است. البته ذکر این نکته ضروری است که پس از چرخش (وریماکس)، سه متغیر شامل متغیرهای MANAGE7، ENVIR6 و INFO5 به دلیل پایین بودن بار عاملی از تحلیل حذف شدند.

تحلیل عاملی تأییدی

به‌منظور بررسی اعتبار سازه‌ای پرسشنامه و برازش الگوی اندازه‌گیری مربوط به سازه "مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان"، داده‌های گردآوری شده با استفاده از نرم‌افزار $LISREL_{8.5}$ از طریق تحلیل عاملی تأییدی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند که یافته‌های کسب شده از آن در (ج 5) و (ن 3) آورده شده است. بر اساس نتایج مندرج در (ج 5)، شاخص‌های برازندگی به‌دست آمده نشان دهنده برازش مناسب مدل مورد مطالعه با داده‌های مشاهده شده می‌باشند.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

عامل‌ها	متغیرها	بار عاملی	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	درصد واریانس تجمعی
مدیریتی- برنامه‌ریزی	MANAGE1	0/811	4/391	19/89	19/89
	MANAGE2	0/788			
	MANAGE3	0/736			
	MANAGE4	0/713			
	MANAGE5	0/689			
	MANAGE6	0/661			
زیست محیطی	ENVIR1	0/808	3/688	16/73	36/62
	ENVIR2	0/762			
	ENVIR3	0/735			
	ENVIR4	0/709			
	ENVIR5	0/685			
فیزیکی	PHYSIC1	0/765	2/763	12/51	49/13
	PHYSIC2	0/717			
	PHYSIC3	0/674			
	PHYSIC4	0/611			
دانشی- اطلاعاتی	INFO1	0/721	2/456	10/98	60/11
	INFO2	0/641			
	INFO3	0/592			
	INFO4	0/512			
فنی	TECHN1	0/623	1/681	7/62	67/73
	TECHN2	0/555			
	TECHN3	0/506			

ج4. خلاصه نتایج تحلیل عاملی اکتشافی مشکلات اجرای طرح هادی روستایی.

شاخص برازش	معیار پیشنهاد شده	نتایج در پژوهش
$\frac{x^2}{df}$	کمتر از 3	1/47
سطح معنی‌داری	کوچکتر یا مساوی 0/05	0/000
NFI	بزرگتر یا مساوی 0/90	0/90
NNFI	بزرگتر یا مساوی 0/90	0/96
CFI	بزرگتر یا مساوی 0/90	0/96
GFI	بزرگتر یا مساوی 0/90	0/90
IFI	بزرگتر یا مساوی 0/90	0/96
RMR	کوچکتر یا مساوی 0/05	0/05
RMSEA	کوچکتر یا مساوی 0/08	0/065

ج5. نتایج میزان انطباق مدل پژوهش با شاخص‌های برازندگی.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

همانطور که از مدل برازش شده مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان در (ن3) پیداست بارهای عاملی استاندارد شده گویه‌ها حاکی از آن می‌باشند که ابزار اندازه‌گیری از اعتبار سازه‌ای مناسبی برخوردار است. همچنین نتایج حاصل از ضرایب معناداری[2] نشان داد که مقادیر t به‌دست آمده برای تمامی متغیرهای مورد مطالعه از 1/96 بزرگتر بوده و در نتیجه روابط این متغیرها با عامل‌های مربوطه معنادار بوده است.

بر این اساس، می‌توان بیان داشت که عامل‌های مدیریتی- برنامه‌ریزی، زیست محیطی، فیزیکی، دانشی- اطلاعاتی و فنی تا حدود زیادی ابعاد مستقل سازه "مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان" را اندازه‌گیری می‌نمایند و به ترتیب اولویت‌های اول تا پنجم را در تبیین مشکلات اجرای طرح هادی به خود اختصاص می‌دهند.

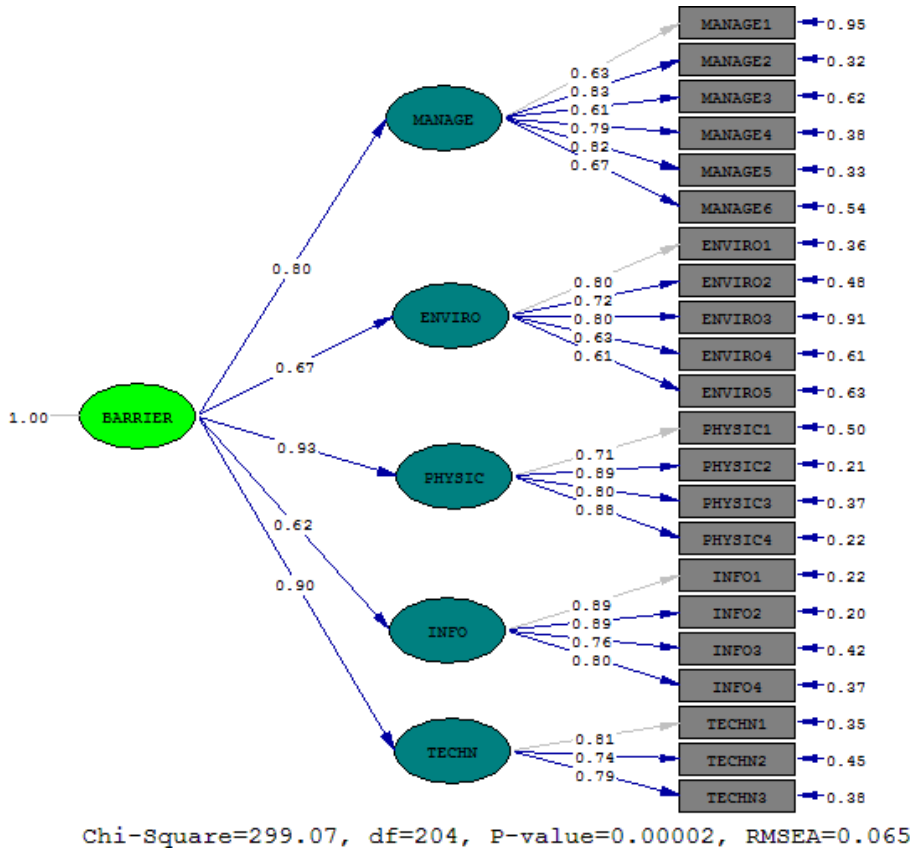

ن3. بارهای عاملی استاندارد شده به همراه سطح معناداری مدل.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

همانطور که از نتایج پیداست عامل نخست که وارد تحلیل عاملی شده است و بیشترین میزان واریانس را به خود اختصاص داده است، عامل مدیریتی- برنامه‌ریزی می‌باشد. در این زمینه یکی از مهم‌ترین مشکلات اجرای طرح هادی در روستاهای منطقه مورد مطالعه مربوط به مشارکت پایین افراد محلی در مراحل مختلف طرح به ویژه اجرای آن می‌باشد، به نحوی که بسیاری از روستاییان طرح را جدی نگرفته و در مواردی حتی در برابر اجرای آن مقاومت نیز می‌کنند. یکی از دلایل اصلی این مسئله مربوط به عدم نیازسنجی از روستاییان و در نتیجه تناسب کم طرح با نیازها و مسایل اصلی روستاییان و نیز بافت خاص مناطق روستایی می‌شود؛ از آنجا که برای تهیه طرح‌های هادی هیچ نظرخواهی از روستاییان صورت نمی‌گیرد، اکثر افراد محلی این طرح‌ها را به‌عنوان طرح‌های غیربومی و بیرونی در نظر گرفته و حاضر به مشارکت در آن نیستند، در حالی که برنامه‌ریزی کالبدی فعالیتی است که بیشترین ارتباط را با مردم و کسانی که از نتایج آن متأثر می‌شوند، داراست. از سوی دیگر با توجه به بالا بودن هزینه اجرای طرح هادی، در اثر ضعف مدیریتی و عدم ارزیابی و برنامه‌ریزی صحیح، اعتبار و منابع مالی کافی متناسب با طرح به روستاییان تخصیص داده نشده و به دلیل محرومیت بیشتر روستاهای مشمول طرح و نداشتن توانایی مالی کافی، بیشتر روستاییان قادر به مشارکت در طرح و حتی پرداخت سهم خودیاری نیز نمی‌باشند. کمبود منابع مالی گاهی به اجرای نیمه کاره پروژه‌ها انجامیده و مشکلات جدیدی را برای روستاییان به بار آورده است. البته در برخی مناطق برای اجرای طرح هادی وام و تسهیلات دولتی به روستاییان داده شده است که در این خصوص نیز وجود مشکلات اداری متعدد به‌ویژه نیاز به ضامن معتبر برای اخذ وام، مانع دسترسی سریع و آسان روستاییان به منابع مالی شده است. افزون بر موارد اشاره شده، یکی دیگر از مشکلات مدیریتی- برنامه‌ریزی مربوط به دشواری در دریافت پروانه ساخت و ساز می‌شود که در این زمینه به دلیل بروکراسی پیچیده و شرایط اداری خاص حاکم بر بیشتر نهادها و دستگاه‌های دولتی و نیز ناهماهنگی و عدم همکاری نهادها و سازمان‌های دولتی مختلف با افراد محلی، فرایند کسب پروانه ساخت و ساز بسیار دشوار و وقت‌گیر شده و در مواردی منجر به سردرگمی، انگیزه‌زدایی و دلسردی روستاییان جهت اجرای طرح شده است. در مجموع، وجود چنین مشکلاتی سبب گردیده است تا فرایند اجرای طرح‌ها در روستاهای مورد مطالعه تا حدود زیادی زمان‌بر شده و فعالیت‌ها طبق جدول زمانی پیش‌بینی شده صورت نپذیرد. در این خصوص لازم به ذکر است که در سطح برخی از روستاهای مورد مطالعه مشاهده گردید که پس از تهیه و تصویب طرح، به علت وجود مشکلات مختلف که به برخی از مهم‌ترین آن‌ها در بالا اشاره گردید، شرایط لازم برای عملیاتی شدن و پیاده‌سازی طرح فراهم نشده و در نتیجه فاصله زمانی زیادی بین زمان تصویب طرح و اجرای آن به وجود می‌آمد که این مسئله سبب کاهش اثربخشی طرح‌ها شده بود.

بر اساس نتایج پژوهش، یکی دیگر از مشکلات اجرای طرح هادی روستایی در شهرستان زنجان، مشکلات زیست محیطی می‌باشند که به‌عنوان عامل دوم وارد تحلیل شده است. با وجود آنکه ویژگی‌های محیط طبیعی و شرایط بوم‌شناختی یکی از عناصر پایه‌ای شکل‌گیری و تداوم حیات سکونتگاه‌ها به ویژه روستاهاست، بنا به دلایل متعدد در شرح خدمات طرح‌های هادی روستایی، اهمیت لازم به این گونه مطالعات داده نشده و مشاوران و کارشناسان طراحی و تهیه طرح‌ها، اغلب به‌عنوان یک مسئله فرعی از آن عبور کرده‌اند. به عبارت دیگر، علیرغم

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

ارتباط نزدیک بین تغییرات فیزیکی و کالبدی در روستاها با ابعاد اکولوژیکی و زیست محیطی، به دلیل ضعف مدیریتی، نبود تفکر نظام‌مند و جامع و حاکم بودن نگرش کالبدی، طرح‌های هادی روستایی در عمل بیشتر بر روی ساخت و ساز مساکن روستایی متمرکز شده‌اند و سایر ابعاد به ویژه جنبه‌های زیست محیطی نادیده انگاشته شده و از جایگاه ویژه و مدونی برخوردار نیستند. به این ترتیب اجرای طرح هادی در روستاهای مشمول منجر به ایجاد مشکلات زیست محیطی متعددی همچون آسیب دیدن گونه‌های جانوری و گیاهی در محدوده اجرای طرح‌ها، تخریب چشم‌اندازهای طبیعی، تغییر مسیر شبکه آبراهه‌های طبیعی در روستا، گسترش آلودگی‌های زیست محیطی به ویژه هوا به دلیل عدم مکان‌یابی مناسب دفع زباله‌ها و پسماندها در روستا و یا آلودگی ناشی از فضولات حیوانی در سطح روستاها به‌علت نفوذ ناپذیر بودن آسفالت و باقی ماندن آن‌ها بر سطح معابر شده است. در این زمینه با توجه به موقعیت جغرافیایی خاص روستاهای مورد مطالعه و کوهستانی یا کوهپایه‌ای بودن بیشتر روستاها، اثرات اجرای طرح هادی بر ساختار توپوگرافیک روستاها ملموس‌تر و دارای اهمیت بیشتری است، چرا که در اثر انجام عملیات عمرانی چون خاک‌برداری معابر و تسطیح اراضی، تغییراتی در توپوگرافی طبیعی برخی روستاها پدید آمده است که این امر نیز به نوبه خود سبب فعال شدن برخی پدیده‌های زیست‌محیطی به‌ویژه همچون فرسایش خاک شده است.

بر اساس نتایج تحقیق، عامل بعدی که در تحلیل عاملی در اولویت سوم قرار گرفته است، عامل فیزیکی می‌باشد. همانطور که در بخش‌های پیشین نیز اشاره شد مهم‌ترین هدف طرح هادی روستایی توسعه فیزیکی و کالبدی روستاها به‌ویژه نوسازی، اصلاح و بهسازی سکونتگاه‌ها و مساکن روستایی می‌باشد که در این زمینه بنا به دلایل مختلف از جمله محدودیت منابع مالی، نقص فنی طرح‌ها، عدم نیازسنجی و تناسب کم طرح‌ها با بافت و شرایط خاص اقلیمی، اجتماعی- فرهنگی و طبیعی مناطق روستایی و سایر موارد، در عمل اجرای طرح هادی روستایی از اثربخشی کافی در ابعاد کالبدی و فیزیکی برخوردار نبوده و منجر به ایجاد مشکلات متعددی در سطح مناطق روستایی شدند. برای نمونه، در بیشتر روستاهای مورد مطالعه، اجرای طرح هادی سبب از بین رفتن بافت سنتی روستا و افزایش الگوی شبه شهری شده است، به نحوی که این روستاها تا حدود زیادی مشخصه‌های مناطق شهری اعم از ساخت بلوارهای عریض، احداث فلکه‌ها با شعاع چرخش بالا، ایجاد میدان‌های شهری و تفکیک اراضی روستا به صورت شطرنجی را به خود گرفته‌اند. چنین وام‌گیری‌هایی از شهر و نیز نبود یک رویه مشخص و استاندارد برای ساخت و ساز یکسان منجر به ایجاد گسستگی در بافت معماری و سیمای روستا و توسعه نامتقارن مساکن روستایی شده است. همچنین در بسیاری از موارد مشاهده می‌شود که الگوهای پیشنهادی ساخت و ساز در قالب طرح هادی با معماری بومی و اقلیم منطقه هماهنگی چندانی ندارند که خود این مسئله نیز سبب بروز پیامدهای منفی متعددی در سطح روستاهای منطقه مورد مطالعه شده است. افزون بر مشکلات اشاره شده، تغییر کاربری اراضی روستا از کشاورزی به مسکونی در برخی روستاها از دیگر مشکلاتی است که در اثر اجرای طرح هادی بوجود آمده است که این مسئله نیز به سهم خود منجر به ایجاد مسایل اجتماعی متعدد همچون افزایش بیکاری، کاهش درآمد روستاییان و مهاجرت افراد محلی به سوی شهرها شده است.

پس از عامل‌های مدیریتی- برنامه‌ریزی، زیست محیطی و فیزیکی، عامل بعدی که از طریق نتایج تحلیل عاملی بر

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

روی آن به‌عنوان اولویت چهارم تأکید شده است، مشکلات دانشی- اطلاعاتی می‌باشند. البته بخشی از این مشکلات همانطور که از نتایج پیداست مربوطه به مدیران و دست‌اندرکاران طرح هادی و بخشی دیگر نیز به روستاییان و افراد محلی مربوط می‌شوند. در این خصوص، بیشتر مدیران، پیمانکاران و مشاوران طرح‌ها از شناخت و آشنایی کافی با محیط‌های روستایی به‌ویژه بافت خاص اجتماعی- فرهنگی روستاها برخوردار نبودند که این مسئله منجر به بروز مشکلات عدیده و کند شدن روند اجرای طرح شده بود. با وجود چنین مشکلی، هیچ برنامه آموزشی خاصی از سوی نهادهای ذیربط در منطقه مورد مطالعه برای افزایش سطح اطلاعات مدیران و پیمانکاران با محیط و فرهنگ مناطق روستایی اجرا نشده است. پایین بودن سطح آگاهی و شناخت مردم محلی از طرح هادی روستایی و اهداف آن، از دیگر مشکلاتی است که در قالب عامل دانشی- اطلاعاتی مورد تأکید قرار گرفته است. یکی از دلایل اصلی این مسئله، نبود برنامه‌های آگاهی‌سازی و اطلاع‌رسانی کافی به منظور ارائه اطلاعات لازم به روستاییان در مورد طرح هادی و مراحل اجرای آن می‌باشد و حتی در مواردی مشاهده می‌شود که در برخی از مناطق روستایی مورد مطالعه، پس از خروج پیمانکاران اجرایی بنیاد از روستا، هنوز مجری فعالیت‌های انجام شده برای افراد محلی مشخص نبوده و آنان آگاهی لازم را در این زمینه ندارند. در صورتی‌که اگر اطلاع‌رسانی مناسبی به مردم در مراحل مختلف طرح به شکل هدفمند و منسجم صورت پذیرد، جایگاه مردم، نهادهای محلی و سازمان‌های دولتی همچون بنیاد مسکن نیز کاملاً شفاف و روشن می‌گردد و انجام امور با تعامل بیشتری صورت می‌پذیرد؛ بدون تردید، انجام چنین اقداماتی به حضور فعال مردم و تقویت مشارکت مردمی منجر شده و مسایل مربوط به حفظ و نگهداری پروژه‌های عمرانی را نیز به حداقل می‌رساند. در نهایت، عامل آخر که بر اساس نتایج به‌عنوان عامل پنجم وارد تحلیل عاملی شده است، مشکلات فنی بودند. در این زمینه، وجود نقایص فنی در طراحی و اجرای طرح به دلیل نبود نظارت و کنترل کافی از سوی سازمان‌ها و نهادهای ذیربط و نامرغوب بودن مصالح ساختمانی بکار برده شده در ساخت و ساز مساکن به دلیل محدودیت منابع مالی و عدم دسترسی روستاییان به وام و اعتبارات کافی، منجر به آن شده است که در برخی از مناطق روستایی کیفیت ساخت و سازها به‌ویژه از نظر توجه به اصول مقاوم‌سازی تا حدود زیادی افت نموده و از استانداردهای لازم در این زمینه برخوردار نباشد که این مسئله در دراز مدت می‌تواند مشکلات بسیار جدی‌تری را به‌ویژه در مواقع بحرانی همچون وقوع بلایای طبیعی مانند زلزله، سیل و غیره ایجاد نماید.

نتیجه

به‌طور کلی یافته‌های پژوهش حاکی از آن بود که اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان با مشکلات و موانع متعددی در زمینه‌های مختلف مواجه می‌باشد که بر اساس نتایج تحلیل عاملی اکتشافی این مشکلات در قالب پنج دسته عامل‌های مدیریتی- برنامه‌ریزی، زیست محیطی، فیزیکی، دانشی- اطلاعاتی و فنی قرار گرفته و در حدود 67/73 درصد از کل واریانس مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان را تبیین نمودند. با توجه به یافته‌های تحلیل عاملی تأییدی نیز می‌توان بیان داشت که پنج عامل اشاره شده تا حدود زیادی ابعاد مستقل و مجزای سازه مشکلات اجرای طرح هادی در منطقه مورد مطالعه را اندازه‌گیری می‌نمایند. در این میان، عامل مدیریتی- برنامه‌ریزی با تبیین 19/89 درصد از واریانس کل،

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

توانسته است بیشترین میزان واریانس را به خود اختصاص داده و در اولویت نخست قرار بگیرد. یافته‌های این بخش از تحقیق با نتایج مطالعات متعددی همچون کلانتری و خواجه شاهکوهی (1381)، عزیزپور و حسینی حاصل (1387)، فزونی اردکانی و حیاتی (1390) و شیجی و همکاران (2012) مطابقت دارد. پس از عامل مدیریتی- برنامه‌ریزی، عامل دوم که در حدود 16/73 درصد از واریانس کل را به خود اختصاص داده است، عامل زیست محیطی بود که اهمیت آن بر اساس یافته‌های پژوهش‌های مظفر و همکاران (1387)، رضائی و همکاران (1391) و شیجی و همکاران (2012) مورد تأیید قرار گرفته است. عامل بعدی از عوامل تبیین کننده مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان که از دیدگاه پاسخگویان مورد توجه قرار گرفته است، عامل فیزیکی می‌باشد که در حدود 12/51 درصد از واریانس کل را به خود اختصاص داده است. نتایج این بخش از تحقیق نیز با یافته‌های مطالعات عزیزپور و حسینی حاصل (1387)، کریمی آذری و شمسی یوسفی (1388)، مبارک (1390) و لانگ و همکاران (2012) مطابقت دارد. در نهایت، پس از سه عامل اشاره شده، عامل‌های بعدی که بر اساس یافته‌های تحقیق در اولویت‌های چهارم و پنجم قرار گرفته و به ترتیب در حدود 10/98 و 7/62 درصد از واریانس کل مشکلات اجرای طرح هادی در مناطق روستایی شهرستان زنجان را تبیین نموده‌اند، عامل‌های دانشی- اطلاعاتی و فنی بودند.

آنچه مسلم است عدم توجه جدی برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران اجرای طرح‌های هادی به مشکلات اشاره شده در ابعاد مختلف موجب ناکارایی و عدم اثربخشی طرح‌ها و در نتیجه اتلاف و هدر رفتن منابع می‌گردد که این مسئله نیز به نوبه خود می‌تواند به‌ویژه در بلند مدت چالش‌های عمده‌ای را بر سر راه توسعه مناطق روستایی در سطح شهرستان زنجان به وجود آورد و روند توسعه را با دشواری و کندی مواجه سازد. از این‌رو، ضروری است با برخورداری از دیدی نظام‌مند و جامع جهت مورد توجه قرار دادن مشکلات اجرای طرح هادی در تمامی ابعاد اشاره شده و نیز با در نظر داشتن بسترهای فرهنگی- اجتماعی روستاهای مورد مطالعه، راهکارهایی واقع‌بینانه و عملی به‌منظور رفع یا کاهش مشکلات اجرای طرح هادی در منطقه مورد مطالعه تدوین و ارایه شوند. در این زمینه، توجه به پیشنهادهای زیر می‌تواند مفید واقع گردد:

1. با توجه به پایین بودن سطح مشارکت افراد محلی در طرح هادی در روستاهای مورد مطالعه پیشنهاد می‌شود به‌منظور انطباق نتایج طرح با خواسته‌ها و نیازهای ذینفعان، زمینه‌های مشارکت ایشان در فرایند تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی فراهم گردد. بدین منظور حضور فعال نمایندگان منتخب روستاییان (شورای اسلامی روستا و بخش، دهیاری و غیره) و نهادهای فعال محلی در مراحل تهیه، تصویب و اجرای طرح‌های هادی حایز اهمیت زیادی بوده و می‌تواند متضمن ارتقای کیفیت طرح‌های مذکور باشد. در این زمینه، همچنین استفاده از افراد بومی به ویژه در فرایند اجرای طرح‌ها می‌تواند باعث تقویت احساس مسولیت و تعهد روستاییان نسبت به طرح‌ها گردد.

2. با در نظر گرفتن بالا بودن هزینه اجرای طرح هادی و ضعف بنیه مالی بیشتر افراد در روستاهای مورد مطالعه پیشنهاد می‌شود برای اجرای طرح هادی وام و اعتبارات کافی متناسب با هزینه اجرای طرح به روستاییان داده شود. البته در این زمینه ضروری است که شرایط اداری برای پرداخت وام به‌ویژه نیاز به ضامن معتبر تا حد امکان تسهیل گردد.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

3. با توجه به نتایج تحلیل عاملی و قرار گرفتن عامل زیست محیطی در اولویت دوم و مشکلات زیست محیطی متعدد ایجاد شده در اثر اجرای طرح هادی پیشنهاد می‌شود مواردی همچون بازنگری و اصلاح شرح خدمات طرح هادی و سوق دادن آن به سوی توجه و اولویت‌بخشی به مطالعات زیست محیطی و مسایل مرتبط با آن، انجام مطالعات دقیق با تأکید بر ابعاد زیست محیطی روستاها پیش از اجرای طرح هادی روستایی به‌منظور شناسایی ویژگی‌های نظام ناهمواری روستا و تعیین سمت و سوی توسعه فیزیکی روستا و نوع کاربری اراضی با توجه به آن، استفاده از نظرات و تجارب مشاوران و کارشناسان متخصص و آشنا به مسایل زیست محیطی در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی و تأکید بر رویکرد بوم محور در تهیه طرح‌ها و الزام به ویژگی‌های خاص بستر طرح در روستاهای مختلف مورد مطالعه به‌طور جدی‌تری مورد توجه برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران طرح قرار گیرند.

4. با توجه به نتایج تحلیل عاملی و اختصاص بخشی از واریانس کل مشکلات اجرای طرح هادی در روستاهای شهرستان زنجان به عامل فیزیکی به‌عنوان عامل سوم، پیشنهاد می‌شود در تهیه طرح هادی روستایی مواردی همچون بافت کالبدی روستا، هویت تاریخی و فرهنگی روستاهای مورد مطالعه، روح معماری سنتی و بومی رایج در روستا و مشخصه‌های اقلیمی خاص مناطق روستایی مورد توجه قرار گیرند و از طریق اعمال سیستم نظارتی و کنترلی دقیق از افزایش الگوهای شبه شهری در روستاها و تقلید کورکورانه از طرح‌های شهری تا حد امکان اجتناب شود.

5. با توجه به نتایج تحلیل عاملی و قرار گرفتن عامل شناختی- اطلاعاتی در اولویت چهارم پیشنهاد می‌شود از طریق تدوین و اجرای برنامه‌های اطلاع‌رسانی منسجم از قبیل تهیه و پخش فیلم‌های مستند، طراحی و توزیع انواع پوسترها، بروشورها و دیگر مواد چاپی، تهیه تیزرهای تبلیغاتی، برگزاری گردهمایی‌ها و جلسات سخنرانی و سایر موارد، سطح اطلاعات و آشنایی روستاییان با طرح هادی، ضرورت و اهمیت اجرای آن، مراحل تهیه و اجرای طرح، دست‌اندرکاران و مجریان طرح، مزایای مشارکت در طرح و غیره افزایش داد. از سوی دیگر، با توجه به غیر بومی بودن و آشنایی پایین مدیران و پیمانکاران طرح هادی با محیط مناطق روستایی پیشنهاد می‌شود پیش از شروع طرح‌ها از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی- توجیهی کوتاه مدت اطلاعات لازم در اختیار افراد ذیربط قرار گیرد. به‌طور یقین ارایه چنین اطلاعاتی می‌تواند تا حدود زیادی از بروز بسیاری از مشکلات دیگر به‌ویژه در حین اجرای طرح جلوگیری نماید.

پی نوشت

1. Physical determinism
2. T- Value

منابع

- آمار، تیمور؛ صمیمی شارمی، رضا. (1388)، ارزشیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه موردی: بخش خمام شهرستان رشت). مسکن و محیط روستا، شماره 127، سال بیست و هشتم، صص 55- 44.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان زنجان (1390)، گزارش عملکرد طرح‌های هادی روستایی در استان زنجان. معاونت عمران روستایی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان زنجان.
- پژوهشکده سوانح طبیعی (1388)، ارزشیابی اثرات اجرای طرح هادی روستایی، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.
- رضائی، روح‌اله؛ شوکتی آمقانی، محمد؛ صفا، لیلا (1391)، بررسی مشکلات زیست محیطی اجرای طرح هادی در روستای سرین دیزج در شهرستان اسکو. مجموعه مقالات دومین کنفرانس

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]

ملی برنامه ریزی و مدیریت محیط زیست، تهران، 26 و 27 اردیبهشت ماه 1391، صص 10- 1.
- رضوانی، محمدرضا (1390)، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران (چاپ چهارم)، قومس، تهران.
- عزیزپور، فرهاد؛ حسینی حاصل، صدیقه (1387)، مروری بر روند تحولات کالبدی روستاهای کشور با تأکید بر طرح هادی روستایی. مسکن و محیط روستا، شماره 123، سال بیست و هفتم، صص 55- 42.
- فزونی اردکانی، زهرا؛ حیاتی، داریوش (1390)، نقدی بر روند اجرای طرح هادی روستایی با نگرشی به تجربه سپیدان فارس. مجموعه مقالات اولین کنگره ملی علوم و فناوری‌های نوین کشاورزی، دانشگاه زنجان، 19 الی 21 شهریور ماه 1390، صص 4- 1.
- کریمی آذری، امیر رضا؛ شمسی یوسفی، احمد رضا (1388)، مسکن روستایی با رویکردی به بهسازی و مقاوم‌سازی مسکن روستا. مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، زاهدان، 8 و 9 مهر ماه 1388، صص 9- 1.
- کلانتری، خلیل؛ خواجه شاهکوهی، علیرضا (1381)، بررسی مشکلات و موانع اجرایی طرح‌های بهسازی و کالبدی روستایی از نظر سرپرستان خانوارهای روستایی در شهرستان گرگان. اقتصاد کشاورزی و توسعه، شماره 38، سال دهم، صص 199- 185.
- مبارک، ام کلثوم (1390)، ارزشیابی اثرات کالبدی- فضایی اجرای طرح‌های هادی روستایی در روستای پیرکندی، شهرستان خوی. مجموعه مقالات سومین همایش ملی جغرافیا، 3 و 4 خرداد ماه 1390، تهران، صص 8- 1.
- مرکز مطالعات و خدمات تخصصی شهری و روستایی (1385)، آشنایی با طرح هادی و کنترل و نظارت بر ساخت و ساز روستایی. تهران، وزارت کشور، سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی.
- مظفر، فرهنگ؛ حسینی، سید باقر؛ سلیمانی، محمد؛ ترکاشوند، عباس؛ سرمدی، علی اکبر (1387)، ارزیابی اثرات اجرای طرح- های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران. علوم محیطی، شماره 19، سال پنجم، صص 31- 12.
- مولائی هشجین، نصراله (1386)، تحلیل پیرامون اهداف، ضرورت‌ها و فرایند تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی با تأکید بر گیلان. چشم‌انداز جغرافیایی، شماره 4، سال دوم، صص 123- 105.
- Bentler, P.M. and Weeks, D.G. (1980), *Linear structural equations with latent variables*. Psychometrika, No. 107, Vol. 45, pp. 289- 308.
- Gibson, K., Cahill, A. and McKay., D. (2010), *Rethinking the dynamics of rural transformation: performing different development pathways in a Philippine municipality*. Journal of Transactions of the Institute of British Geographers, No. 35, Vol. 11, pp. 237- 255.
- Karimi, A., Malekmohamadi, I., Ahmadpour, D. M. and Rezvanfar, A. (2011), *A conceptual model of entrepreneurship in the Iranian agricultural extension organization: Implications for HRD*. Journal of European Industrial Training, No. 35, Vol. 7, pp. 632-657.
- Liu, Y. S. (2007), *Rural transformation development and new countryside construction in eastern coastal area of China*. Acta Geographica Sinica, No. 62, pp. 563- 570.
- Long, H., Zou, J., Pykett, J. and Li, Y. (2012), *Analysis of rural transformation development in China since the turn of the new millennium*. Journal of Applied Geography, No. 31, Vol. 9, pp. 1094-1105.
- Shijie, J., Liyin, S. and Li, Z. (2012), *Empirical study on the contribution of infrastructure to the coordinated development between urban and rural areas*. Procedia Environmental Sciences, No. 11, Vol. 4, pp. 1113- 1118.
- Siegfried, B. and Budjurova, E. (2011), *Issues and challenges in rural development: compendium of approache for socio-economic and ecological development in developing countries*, Margraf Publishers GmbH.
- Temme, E.H., Van, H.P., Schouten, E.G. and Kesteloot, H. (2002), *Effect of a plant sterol-enriched spread on serum lipids and lipoproteins in mildly hypercholesterolemia subjects*. Journal of Acta Cardiol, No. 57, Vol. 15, pp. 111- 115.

[Downloaded from jhre.ir on 2026-10-13]